DOI: https://doi.org/10.26642/jen-2024-1(107)-111-119
УДК 657.421.3

В.К. Макарович, к.е.н., доц.
Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II

Критичний аналіз чинної моделі фінансового обліку інноваційного капіталу та шляхи її розвитку

Обґрунтовано необхідність удосконалення чинної моделі обліку інноваційного капіталу в умовах становлення економіки знань. Проаналізовано існуючі підходи до визнання внутрішньостворених нематеріальних активів у П(С)БО 8 «Нематеріальні активи» та в МСФЗ 38 «Нематеріальні активи». Проаналізовано критерії визнання / невизнання розробок підприємства як внутрішньостворених нематеріальних активів згідно з МСФЗ 38. Виявлено відмінності між МСФЗ та іншими національними і міжнародними моделями обліку в частині обліку та визнання досліджень та розробок. Висвітлено проблеми зловживань суб'єктів організації обліку при капіталізації розробок підприємства. Обґрунтовано існування змішаної моделі обліку нематеріальних активів у МСФЗ. Сформовано два варіанти розвитку чинної моделі обліку досліджень і розробок, на сьогодні реалізованої в МСФЗ та НП(С)БО (удосконалення системи критеріїв, що використовуються для визнання розробок, виходячи з позиції прогресизму; розкриття в примітках до фінансової звітності більш деталізованої інформації про причини прийняття рішення про капіталізацію розробок).

Ключові слова: *нематеріальні активи; дослідження та розробки; інноваційна діяльність; інноваційний капітал.*

Постановка проблеми. На сьогодні в конвенційній системі бухгалтерського обліку немає таких понять та категорій, які б повністю чи частково відповідали поняттю «інноваційний капітал», або напряму стосувалися поняття «інноваційна діяльність» підприємства. Як зазначає з цього приводу Й.Літткейнанн [13], поняття «інновація» зустрічається в багатьох словниках з ділового адміністрування, однак його немає в словниках з бухгалтерського обліку. Внаслідок чого автор приходить до думки, що існує нагальна потреба удосконалення процесів управління інноваційним капіталом підприємства, що є окремим напрямом розвитку теорії організації, однак на сьогодні немає жодних традицій щодо відображення інновацій як окремого об'єкта в системі бухгалтерського обліку. Основною причиною цього є те, що інноваційна діяльність підприємства не є окремим бізнес-процесом, для якого створена спеціалізована система його обліково-інформаційної підтримки, зокрема через розробку окремого облікового стандарту. В результаті для бухгалтерського відображення різних етапів реалізації інноваційної діяльності підприємства використовуються різні види облікових об'єктів, не об'єднаних в єдину систему, що не дозволяє забезпечити формування повної облікової інформації про інноваційну діяльність підприємства з належним рівнем релевантності, якої потребують заінтересовані користувачі в умовах економіки знань.

Професори Б.Лев та П.Заровін [12, с. 383] наявність вказаної проблеми взагалі визначають основною причиною того, що фінансова інформація, що генерується системою обліку, втрачає свою релевантність для інвесторів. Оскільки інновації, спричинені інвестиціями в нематеріальні активи, є головною причиною організаційних змін та ключовим фактором генерування вартості підприємства в умовах економіки знань, однак система обліку не надає достатньої інформації про них та про ефективність реалізації інноваційної діяльності і не характеризує роль такої діяльності в формуванні вартості підприємства. Внаслідок чого нагальним завданням для науковців в умовах сьогодення, на думку С.Зембона та Дж.Марцо [20, с. 1], є «візуалізація невідчутностей», тобто розкриття більше інформації про інноваційний капітал підприємства, зокрема шляхом удосконалення його облікової оцінки та механізмів розкриття інформації для користувачів. В цілому це має забезпечити зростаючі інформаційні потреби управління відкритою інноваційною системою підприємства та сформувати підґрунтя для мінімізації ризиків її функціонування [1, с. 14; 3, с. 35].

Зазначена проблема також актуальна для України в сьогоднішніх умовах, оскільки в багатьох країнах Європи існують вимоги щодо обов'язкового розкриття інформації про здійснені дослідження та розробки, що не проводять вітчизняні підприємства, внаслідок чого зовнішні користувачі позбавлені майже будь-якої інформації про процеси формування та використання інноваційного капіталу підприємства, за винятком наявних на підприємстві нематеріальних активів та здійснених інвестицій в них. У той же час, як зауважують Л.Хантер, Е.Уебстер та Е.Ваятт [11, с. 140], навіть наявність такої мінімальної інформації про суму та типи витрат на нематеріальні активи, яка повною мірою не розкривається українськими підприємствами, не відповідає сучасним вимогам розвитку бізнесу та потребам інвесторів. Існування такої незадовільної ситуації в Україні констатують С.В. Лабунська та

© В.К. Макарович, 2024

Н.В. Курган, підкреслюючи, що дані фінансового обліку не відображають реальної вартості нематеріальних ресурсів, тому фінансові звіти в сучасній формі не містять необхідної інформації для орієнтації підприємства на інноваційний розвиток [2, с. 5].

Тому з метою забезпечення релевантності облікової інформації в частині інноваційного капіталу підприємства необхідним є проведення критичного аналізу чинної моделі обліку та формулювання шляхів її подальшого розвитку в цьому напрямі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Про низький рівень релевантності облікової інформації, що формується чинною моделлю обліку інноваційного капіталу в останні роки, зауважують Ж.Дюмас, Д.Жіноглу, В.М. Іванков, Д.Коффі, А.Каллімачі, Н.В. Курган, Б.Лев, С.В. Лабунська, С.Ф. Легенчук, М.Лем, С.Лендрі, Л.М. Пилипенко, М.С. Пушкар, В.З. Семанюк, А.В. Старк, Дж.Чен, І.Й. Яремко та ін.

Питанням необхідності удосконалення чинної моделі обліку інноваційного капіталу присвячували увагу Т.Дін, Д.Ебуді, С.Замбон, П.Заровін, Б.Лев, Дж.Літткейнанн, Дж.Маркаріан, Дж.Марцо, Ф.Мацці, У.Мозер, Д.Освальд, Л.Поцца, А.Пренціпе, А.Сімпсон, Р.Слек, І.Цалавутас, Ф.Цолігкас, Д.Чаібі, В.Шультце, Й.Янг та ін.

Метою статті є проведення критичного аналізу чинної моделі обліку інноваційного капіталу та формулювання шляхів її подальшого розвитку.

Викладення основного матеріалу. На сьогодні в національній моделі обліку (П(С)БО 8 «Нематеріальні активи», МСФЗ 38 «Нематеріальні активи») для облікового відображення інноваційної діяльності підприємства використовується змішаний консервативний підхід, який базується на розумінні інноваційної діяльності, тобто процесу здійснення досліджень та розробок, переважно як витратоутворюючого, а не капіталоутворюючого процесу. Тому для облікового відображення процесів створення, впровадження та комерціалізації інновацій у національній моделі обліку використовуються такі поняття: 1) витрати на дослідження та розробки; 2) капітальні інвестиції в нематеріальні активи; 3) нематеріальні активи.

Якщо витрати на дослідження та розробки дозволяють ідентифікувати та забезпечити облікове відображення процесів створення та впровадження інновацій у діяльність підприємства, то капітальні інвестиції та нематеріальні активи є обліковим теоретичним конструктом, що застосовується для ідентифікації створених інноваційних продуктів та їх подальшого використання на підприємстві як активів, тобто ресурсів, які забезпечують одержання майбутніх економічних вигід. Такі вигоди можуть одержуватися підприємством як в результаті використання інноваційних нематеріальних активів у своїй основній або допоміжній діяльності, так і через забезпечення їх комерціалізації шляхом часткової переуступки прав на їх використання (продаж ліцензій).

У національному П(С)БО 8 «Нематеріальні активи» [6] порядку визнання внутрішньостворених нематеріальних активів у результаті здійснення досліджень та розробок приділена зовсім незначна увага. Набагато детальніше це питання описано в МСФЗ 38 «Нематеріальні активи» [4]. В той же час жодне з положень національного стандарту не суперечить вимогам відповідного міжнародного стандарту, що свідчить про їх повну відповідність та дозволяє констатувати, що П(С)БО 8 є скороченою версією МСФЗ 38 в частині розкриття методики обліку досліджень та розробок підприємства.

У тексті МСФЗ 38 (п. 51) безпосередньо визначається, що існує ряд труднощів, які ускладнюють або повністю унеможливлюють визнання внутрішньостворених нематеріальних активів підприємства з таких причин: 1) визначення того, чи існує ідентифікований актив, який генеруватиме майбутні економічні вигоди, а також момент часу, на який він існує; 2) достовірне визначення собівартості активу [4]. Такі вимоги в цілому випливають із загальних вимог до визнання нематеріальних активів, наведених у цьому стандарті (п. 21), та більш детально конкретизуються відносно процесу їх створення. Зокрема, для «перетворення» витрат на створення нематеріальних активів на інвестиції в нематеріальні активи суб'єкт організації обліку має оцінювати ймовірність очікуваних майбутніх економічних вигід на основі обґрунтованих припущень, які мають високу ймовірність настання протягом строку корисної експлуатації активу. Оскільки в окремих випадках інвестування в певні види нематеріальних активів не виникатиме жодної гарантії, що їх використання забезпечуватиме одержання прямих або опосередкованих економічних вигід для підприємства.

На встановлення такої вимоги в МСФЗ 38 значно вплинула практика регулювання порядку визнання та обліку досліджень і розробок у GAAP US, де первинно (у 1974 р.) для всіх внутрішньостворених нематеріальних активів була заборонена капіталізація. Основною причиною цього була відсутність встановлення прямого зв'язку між здійсненими дослідженнями і розробками та збільшенням майбутніх вигід у трьох американських високотехнологічних компаніях, що використовувалися FASB для проведення експерименту.

Визначальною причиною неможливості достовірного встановлення собівартості внутрішньостворюваного нематеріального активу є неможливість виокремлення тих витрат, які безпосередньо стосуються цього активу, зі складу всіх витрат, понесених підприємством. Такі витрати можуть стосуватись як різних видів нематеріальних активів, що створюються на підприємстві,

внутрішньогенерованого гудвілу або загальновиробничих витрат підприємства. У зв'язку з тим, що є ряд нематеріальних активів (бренди, заголовки, назви видань, переліки клієнтів та ін.), під час створення яких не можна чітко виокремити витрати на їх безпосереднє створення від витрат на розвиток бізнесу в цілому, то в МСФЗ 38 (п. 63, 64) [4] встановлена заборона на їх визнання як нематеріальних активів.

З метою полегшення реалізації процесу визнання внутрішньостворених нематеріального активу суб'єктами організації обліку, зокрема можливості подолання двох зазначених вище труднощів, розробники МСФЗ 38 (п. 52) виділили у складі процесу створення нематеріального активу два етапи: 1) етап дослідження; 2) етап розробки (рис. 1).

Рис. 1. Оцінка критеріїв визнання / невизнання внутрішньостворених нематеріальних активів згідно з МСФЗ 38

Відповідно всі витрати, понесені підприємством у результаті його інноваційної діяльності, які відповідають поняттю «дослідження» за МСФЗ 38, мають визнаватися витратами періоду, тобто визнаватися в тому періоді, коли вони були понесені, і відображатися на відповідному рахунку (941 «Витрати на дослідження і розробки»).

На відміну від етапу досліджень, витрати, понесені підприємством у результаті здійснення інноваційної діяльності, які відповідають поняттю «розробка», а також одночасно задовольняють усі шість виділених в МСФЗ 38 (п. 57) критеріїв, можуть визнаватись як капітальні інвестиції в нематеріальні активи. Що дозволяє забезпечити їх капіталізацію у вигляді нематеріального активу, створеного в результаті розробок підприємства.

До таких критеріїв, за якими визначається можливість розробок кваліфікуватися в обліку як капітальні інвестиції, зараховують: 1) технічну можливість завершити створення нематеріального активу так, щоб він був придатний до використання або продажу; 2) свій намір завершити створення нематеріального активу та використовувати або продати його; 3) свою здатність використовувати або продати нематеріальний актив; 4) як нематеріальний актив генеруватиме ймовірні майбутні економічні вигоди. Серед іншого, суб'єктові господарювання слід довести існування ринку для продукції нематеріального активу чи для самого нематеріального активу або (якщо його використовуватимуть внутрішньо) корисність нематеріального активу; 5) наявність відповідних технічних, фінансових та інших ресурсів для завершення розробки та використання чи продажу нематеріального активу; 6) свою здатність достовірно оцінити видатки, які належать до нематеріального активу протягом його розробки [4]. У разі невідповідності проведених підприємством розробок хоча б одному з наведених

вище критеріїв, вони мають визнаватися в обліку як витрати періоду і відображатися на тому ж рахунку для обліку витрат, що й витрати на дослідження.

Якщо пізніше, після того як проведені підприємством інноваційні розробки вже були визнані в обліку як витрати періоду, була встановлена їх повна відповідність наведеним вище критеріям, вони вже не можуть бути знову перекваліфіковані в капітальні інвестиції в нематеріальні активи. Оскільки згідно з п. 71 МСФЗ 38 видатки на нематеріальний актив, що їх первісно визнано як витрати, не слід визнавати як частину собівартості нематеріального активу на пізнішу дату [4]. Таким чином, виходячи з цього положення, для обліку витрат на дослідження первинно має використовуватися рахунок для обліку інвестицій у нематеріальні активи. Після підтвердження відповідності всім наявним критеріям в обліку має бути визнаний нематеріальний актив, а у випадку виявлення невідповідності критеріям – перекласифікація таких інвестицій у витрати на дослідження та розробки підприємства.

Подібна практика нормативного регулювання операцій, пов'язаних зі створенням нематеріальних активів на підприємстві на основі використання набору критеріїв, реалізована в МСФЗ 38, також використовувалась і в системі нормативного регулювання деяких європейських країн (Італія, Франція, Великобританія). В той же час їх основною відмінністю є надання суб'єкту ведення обліку права вибору стосовно того, капіталізувати витрати на розробки або ні (Г.Маркаріан, Л.Поцца, А.Пренціпе [14, с. 247], Х.Чаібі [8, с. 436], Д.Освальд, А.Сімпсон, П.Заровін [17, с. 1199]). А згідно з чинним МСФЗ 38 у випадку відповідності всім шістьом критеріям понесені підприємством витрати на розробки мають бути обов'язково капіталізовані як внутрішньостворений нематеріальний актив. Відповідно МСФЗ в частині вимог щодо обов'язкової капіталізації розробок орієнтуються на забезпечення підвищення рівня релевантності облікової інформації (передбачуваної здатності) для інвесторів та фінансових аналітиків, які на сьогодні є пріоритетною групою користувачів, для яких розробляються МСФЗ, порівняно з тими підходами, які використовувалися в національних моделях обліку ряду європейських країн (Італія, Франція, Великобританія) до переходу на МСФЗ.

У результаті існування можливості застосування професійного судження для капіталізації / списання на витрати розробок підприємства в процесі здійснення інноваційної діяльності виник окремий напрям досліджень у сфері обліку, який стосується наукового обґрунтування здійснення того чи іншого вибору для підприємств з різних галузей економіки. Однак для підприємств, які ведуть облік за МСФЗ, подібні дослідження втратили свою актуальність, а акцент в публікаціях останнього десятиліття змістився в сторону аналізу впливу прийняття МСФЗ на рівень розкриття інформації про інноваційну діяльність та на удосконалення системи звітування про інноваційну діяльність підприємства, виходячи із чинних реалій нормативного регулювання практики капіталізації розробок та списання на витрати досліджень підприємства. Таким чином, на перший погляд вимоги п. 57 МСФЗ 38 не надають можливості реалізації професійного судження бухгалтера в частині капіталізації витрат на розробки, оскільки таке судження зводиться лише до прийняття рішення щодо відповідності або невідповідності шести встановленим у МСФЗ 38 критеріям.

Таку позицію підтверджують Ф.Мацці, Р.Слек, І.Цалавутас та Ф.Цолігкас, зазначаючи, що, виходячи з наявних вимог МСФЗ 38, принаймні технічно, капіталізація витрат на розробку не вважається управлінським вибором [15, с. 6]. Однак, на думку Г.Маркаріана, Л.Поцца та А.Пренціпе, незважаючи на те, що МСФЗ 38 дозволяє компаніям капіталізувати витрати на розробку, властива суб'єктивність процесу перевірки дозволяє керівництву на власний розсуд приймати рішення про те, чи виконано умови МСФЗ 38. По суті, МСФЗ 38 надає керівництву значну гнучкість щодо розгляду витрат на розробку [14, с. 247], тобто суб'єкти організації обліку мають право на власний розсуд вирішувати, чи відповідають здійснювані підприємством розробки визначеним МСФЗ 38 критеріям, чи ні. Внаслідок чого «технічність» прийняття рішення про відповідність критеріям характеризується високим рівнем суб'єктивізму.

Внаслідок цього існуючі нормативні вимоги можуть сприяти застосуванню інструментів креативного обліку з метою здійснення опортуністичної поведінки суб'єктами здійснення такого вибору, основним завданням яких є досягнення власних цілей, а не цілей власників підприємства. В цьому випадку слід говорити як про ті випадки застосування креативних облікових практик, коли на підприємстві розробки, які відповідають всім шести критеріям, визначеним в МСФЗ 38, все одно будуть визнані витратами з метою досягнення опортуністичних цілей суб'єктів ведення обліку, так і про визнання розробок як нематеріальних активів у випадках, коли розробки не задовольняють всі шість встановлених критеріїв.

Таким чином, чинну модель визнання та обліку досліджень підприємства як нематеріальних активів, яка повністю виключає можливість зарахування витрат на дослідження до складу вартості нематеріальних активів та уможливлює капіталізацію розробок лише за умови повної відповідності шести критеріям, визначеним МСФЗ 38, можна назвати умовно консервативною, оскільки вона значною мірою обмежує, однак частково дозволяє визнавати внутрішньостворені в результаті інноваційної діяльності підприємства нематеріальні активи при виконанні визначених умов. Така модель здійснює коригування ризиків від неефективної комерціалізації інновацій підприємства, забезпечуючи достатньо

високий рівень репрезентативної достовірності облікової інформації. Хоча повна капіталізація витрат на розробки може бути більш актуальною для постачальників капіталу, однак існування такої опції в облікових стандартах може стати причиною маніпулювань суб'єктів організації обліку на підприємстві, зокрема в частині визначення фінансового результату, оскільки визнання нематеріальних активів дозволяє перенести частину амортизації понесених витрат на розробки на інші звітні періоди.

Однак одночасно така модель не забезпечує формування облікової інформації про інноваційну діяльність підприємства з достатнім рівнем релевантності (передбачуваної здатності), що потребують користувачі в умовах формування економіки знань. Однією з основних причин чого є те, що вона породжує виникнення інформаційної асиметрії між суб'єктами, які мають доступ до внутрішньої інформації про інноваційну діяльність підприємства, та іншими зовнішніми учасниками ринку, які використовують таку інформацію для вкладення капіталу.

Додатковим свідченням того факту, що чинна модель не забезпечує формування облікової інформації належного рівня релевантності для зовнішніх користувачів, є застосування більш прогресивного підходу до визнання та обліку нематеріальних активів інноваційної природи, які одержуються підприємством при об'єднанні бізнесу, а також їх оцінка за справедливою вартістю. Використання такого підходу є одним із прикладів, як розробники МСФЗ намагаються подолати проблему асиметрії інформації щодо процесів та результатів інноваційної діяльності, зокрема удосконаливши чинну модель обліку для операцій з об'єднання підприємств (придбання, злиття, поглинання тощо).

Як зазначається в п. Б31 МСФЗ 3 «Об'єднання бізнесу», покупець визнає, окремо від гудвілу, ідентифіковані нематеріальні активи, придбані при об'єднанні бізнесу. Нематеріальний актив є ідентифікованим, якщо він відповідає або критерію відокремлюваності, або критерію походження від договірно-юридичних прав [5]. Якщо критерій походження від договірно-юридичних прав означає, що інноваційний нематеріальний актив має бути захищений як об'єкт права інтелектуальної власності, наприклад, за допомогою патенту, то критерій відокремлюваності стосується питань одержання майбутніх економічних вигід від активу. Як зазначається в п. Б33 МСФЗ 3, критерій відокремлюваності означає, що придбаний нематеріальний актив можна відокремити або відділити від об'єкта придбання та продати, передати, ліцензувати, здати в оренду або обміняти, як індивідуально, так і разом із пов'язаним з ним контрактом, ідентифікованим активом або зобов'язанням [5]. Таким чином, набір критеріїв, що висуваються до здатності нематеріального активу, одержаного при об'єднанні бізнесу, забезпечувати одержання майбутніх економічних вигід (критерій відокремлюваності), є набагато простішим, оскільки не враховується наявність невизначеності щодо часу надходжень та обсягу таких вигід, про що безпосередньо зауважується в п. 33 МСФЗ 38 [4].

Наявність в МСФЗ таких відмінних принципів і правил до визнання, оцінки та обліку технологічних нематеріальних активів, одержаних у результаті створення та в результаті об'єднання бізнесу, А.Пука та М.Л. Зила називають «змішаною моделлю», використання якої може створити проблеми порівнянності для компаній з різними стратегіями зростання. Фірма, яка розробила свій портфель нематеріальних активів шляхом придбання, ймовірно, матиме більшу частку нематеріальних активів, визнаних у своєму балансі, ніж та, яка створила нематеріальні активи самостійно. Це вплине на коефіцієнти балансу та звітні прибутки [18].

Існування такої «змішаної моделі» в МСФЗ і відповідно в національних П(С)БО свідчить, що основна пересторога до застосування більш прогресивних підходів до обліку досліджень та розробок полягає у відсутності впевненості, що понесені вкладення в інновації є інвестиціями, тобто що вони забезпечуватимуть одержання майбутніх економічних вигід. Оскільки здійснення інвестицій в інновації характеризується дуже високим рівнем ризику, внаслідок чого надання можливості капіталізації всіх інноваційних витрат підприємства може призвести до надмірного наповнення активу балансу підприємства об'єктами, які не відповідатимуть визначенню поняття «актив», і таким чином викривлятимуть балансову вартість підприємства для постачальників капіталу. Цей критерій на сьогодні більш чітко описаний у британських стандартах обліку (Секція 18 «Нематеріальні активи інші ніж гудвіл») [10, с. 157–158], де при визначенні етапів досліджень та розробок зазначається, що на етапі досліджень немає можливості продемонструвати, що існує нематеріальний актив, який генеруватиме ймовірні майбутні економічні вигоди, а на етапі розробок така можливість може виникнути.

Саме тому, на думку окремих вчених, більшість критеріїв, що мають виконуватися для визнання розробок нематеріальним активом у МСФЗ (п. 57), стосуються перевірки того, як такі активи забезпечують генерування майбутніх економічних вигід. Так У.Мозер зазначає, що критерії 1–5 обґрунтовують вимогу визнання «ступінь достовірності, пов'язаний із потоком майбутніх економічних вигід», тоді як критерій шість просто переносить критерій визнання «надійної оцінки» на фазу розробки нематеріальних активів [16, с. 177]. Більш детальна характеристика наведених вище критеріїв визнання розробок капітальними інвестиціями в нематеріальні активи представлена в таблиці 1.

Таблиця 1

Підсумок критеріїв визнання розробок як нематеріальних активів, що встановлюють ступінь достовірності одержання майбутніх економічних вигід за У.Мозером [16, с. 177]

Технічна можливість
Демонстрація прототипу, моделі, ß-версії програмного забезпечення. Визначення дати, коли нематеріальний актив вперше відповідатиме критеріям визнання
Намір завершити
Критерій не є обов'язковим, а є загальним принципом
Можливість використання або продажу
Загальний принцип: ніхто не буде розробляти без очікування використання або продажу. Релевантне, якщо потрібне офіційне схвалення, наприклад, схвалення виробництва ліків. Більш релевантне: намір використовувати / продати
Як актив генеруватиме ймовірні майбутні вигоди
Більше ніж критерій визнання «ймовірність очікуваних майбутніх економічних вигід». Застосування принципів МСФЗ 36 (Тест на знецінення): вартість використання. Внутрішнє використання: демонстрація за допомогою внутрішнього обліку (контролінг). Зовнішній продаж: демонстрація на основі існуючого ринку для продуктів або послуг
Наявність відповідних технічних, фінансових ресурсів
Бізнес-план із демонстрацією технічних, фінансових та інших ресурсів

Детальний аналіз наведених вище критеріїв, що характеризують здатність одержувати майбутні економічні вигоди (табл. 1), дозволяє встановити, що для виявлення відповідності кожному з них, суб'єкт ведення обліку має достатній простір для того, щоб прийняти те рішення, яке відповідатиме його опортуністичним інтересам. Передусім це пов'язано з тим, що інвестиції в розробки, на відміну від інвестицій у створення матеріальних активів, що є типовими і мають спільні характеристики для підприємств відповідної галузі, характеризуються високим рівнем унікальності та неповторності, тому достатньо складно визначити їх здатність генерувати майбутні економічні вигоди та перевірити правильність дій суб'єкта ведення обліку. Саме тому окремі дослідники (Д.Ебуді, Б.Лев [7, с. 2752], Т.Дін, В.Шультце [9]) зазначають, що процес капіталізації розробок несе високі ризики для користувачів фінансової звітності як джерело інформації, оскільки прийняття рішення про відповідність вимогам визнання нематеріальним активом може прийматися недостатньо об'єктивно, виходячи з неповної визначеності щодо здатності такого активу генерувати майбутні економічні вигоди.

Наведену вище тезу підтверджує Й.Янг, який на прикладі дослідження діяльності китайських компаній, що ведуть облік за китайськими стандартами обліку та відповідають МСФЗ, виявив, що одні підприємства здійснюють капіталізацію витрат на розробки з низькою надійністю, а інші – з високою надійністю [19, с. 251]. В результаті перші підприємства в наступні звітні періоди знецінюють вартість капіталізованих активів, тому інформація про капіталізацію з низькою надійністю не сигналізує про майбутні інновації, а інформація про капіталізацію нематеріальних активів з високою надійністю, що розкривається іншими підприємствами, навпаки позитивно характеризує ефективність використання інноваційного капіталу підприємств. Одержані свідчення автора на прикладі дослідження систем обліку китайських компаній підтверджують існування достатнього простору для прийняття креативних рішень суб'єктами ведення обліку щодо визнання розробок як нематеріальних активів (від низького – до високого рівня надійності).

Для забезпечення більшої релевантності інформації, що стосується інноваційного капіталу підприємства, та з метою підвищення рівня її прозорості й надійності можливим є застосування двох варіантів розвитку чинної моделі обліку досліджень і розробок, реалізованої на сьогодні в МСФЗ та НП(С)БО, та розкриття інформації про них у фінансовій звітності:

1) удосконалення системи критеріїв, що використовуються в МСФЗ 38 для визнання розробок як нематеріальних активів підприємства, виходячи з позиції прогресизму, тобто в напрямі послаблення існуючих вимог до визнання. Це має призвести до збільшення кількості інноваційних активів, які відображатимуться в балансі підприємства, та забезпечуватиме відповідність доходів та витрат, які виникають у процесі здійснення інноваційної діяльності в звіті про фінансові результати. Реалізація цього варіанта розвитку передбачає необхідність здійснення інституційної трансформації, тобто зміни нормативних вимог, визначених в МСФЗ 38 та П(С)БО 8, тому залежить від рішень, які можуть бути прийняті розробниками таких стандартів;

2) розкриття в примітках до фінансової звітності більш деталізованої інформації про те, чому та на якій підставі суб'єктами ведення обліку приймалися рішення щодо капіталізації розробок підприємства. Це дозволить надати заінтересованим зовнішнім користувачам додаткові аргументи та забезпечити впевненість щодо ефективності та перспектив інноваційної діяльності підприємства в процесі прийняття

інвестиційних та позикових рішень. Реалізація такого варіанта розвитку залежить від суб'єкта організації обліку та може бути здійснена як додаткова практика звітування, спрямована на забезпечення більшої прозорості інформації про інноваційну діяльність, тим самим підтверджуючи репрезентативну достовірність оприлюдненої інформації про капіталізовані інноваційні нематеріальні активи в балансі підприємства.

Висновки та пропозиції. В умовах формування економіки знань чинна модель обліку (П(С)БО 8 «Нематеріальні активи», МСФЗ 38 «Нематеріальні активи») в частині облікового відображення інноваційної діяльності підприємства характеризується використанням консервативного підходу. Для обліку інноваційних ініціатив підприємства використовуються поняття «дослідження» та «розробки», і лише щодо останніх існує можливість їх капіталізації як нематеріальних активів у випадку одночасної відповідності системі визначених критеріїв. Такі критерії передусім спрямовані на встановлення можливості розробок, втілених у інноваційний продукт, генерувати майбутні економічні вигоди для підприємства.

Виходячи з аналізу публікацій науковців, професійних та регулюючих організацій, було встановлено, що існуюча модель не забезпечує формування релевантної облікової інформації про інноваційну діяльність підприємства, якої на сьогодні потребують користувачі. Для її подальшого розвитку запропоновано два основні варіанти: 1) удосконалення системи критеріїв, що використовуються для визнання розробок як нематеріальних активів підприємства, виходячи з позиції прогресизму; 2) розкриття в примітках до фінансової звітності більш деталізованої інформації про причини (факти, докази) прийняття рішення про капіталізацію розробок підприємства як нематеріальних активів.

Перспективою подальших досліджень є формулювання конкретних пропозицій щодо удосконалення чинної методики обліку інноваційного капіталу підприємства, реалізованої в МСФЗ 38 та НП(С)БО 8, з метою підвищення релевантності (передбачуваної здатності) облікової інформації для постачальників капіталу. З іншого боку, такі удосконалення не мають призводити до зменшення її надійності (репрезентаційної достовірності), що може негативно вплинути на репутацію системи бухгалтерського обліку як джерела інформації для прийняття інвестиційних рішень.

Список використаної літератури:

1. *Іванков В.М.* Застосування стратегічних концепцій управлінського обліку для забезпечення інформаційних потреб інноваційного менеджменту / *В.М. Іванков* // Вісник ЖДТУ. Сер. : Економіка, управління та адміністрування. – 2017. – № 2 (80). – С. 8–15.
2. *Лабунська С.В.* Формування обліково-аналітичного забезпечення інноваційного розвитку підприємства : монографія / *С.В. Лабунська, Н.В. Курган*. – Х. : ХНЕУ, 2013. – 247 с.
3. *Легенчук С.Ф.* Модель оптимізації ризиків благодійної діяльності соціально відповідального бізнесу в умовах гібридної війни / *С.Ф. Легенчук, І.М. Вигівська, Г.Ю. Хоменко* // Економіка, управління та адміністрування. – 2020. – № 3 (93). – С. 35–41.
4. Нематеріальні активи : Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 38 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://mof.gov.ua/storage/files/IAS-38_ukr_2016.pdf.
5. Об'єднання бізнесу : Міжнародний стандарт фінансової звітності 3 (МСФЗ 3) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_006?find=1&text=%D0%BD%D0%B5%D0%BC%D0%B0%D1%82%D0%B5%D1%80#n343.
6. Нематеріальні активи : Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 8 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0750-99#Text.
7. *Aboody D.* Information asymmetry, R&D and insider gains / *D.Aboody, B.Lev* // The journal of finance. – 2000. – Vol. 55 (6). – P. 2747–2766.
8. *Chaibi H.* Research and development expenses under IFRS mandatory implementation: a value relevance approach / *H.Chaibi* // Economic and Business Review. – 2018. – Vol. 20 (3). – P. 423–437.
9. *Dinh T.* Accounting for R&D on the income statement? Evidence on non-discretionary vs. discretionary R&D capitalization under IFRS in Germany / *T.Dinh, W.Schultze* // Journal of International Accounting, Auditing and Taxation. – 2022. – Vol. 46.
10. FRS 102. The Financial Reporting Standard applicable in the UK and Republic of Ireland / The Financial Reporting Council Limited. – 2018. – 398 p.
11. *Hunter L.* Accounting for Expenditure on Intangibles / *L.Hunter, E.Webster, A.Wyatt* // Abacus. – 2011. – Vol. 48 (1). – P. 104–145.
12. *Lev B.* The boundaries of financial reporting and how to extend them / *B.Lev, P.Zarowin* // Journal of Accounting Research. – 1999. – Vol. 37, No. 2. – P. 353–385.
13. *Littkeinann J.* Dealing with innovation costs in financial accounting: an international comparison / *J.Littkeinann* // Manuskripte aus den Instituten für Betriebswirtschaftslehre der Universität Kiel. – 1996. – No. 392 [Electronic resource]. – Access mode : https://www.econstor.eu/bitstream/10419/181068/1/manuskript_392.pdf.
14. *Markarian G.* Capitalization of R&D costs and earnings management: Evidence from Italian listed companies / *G.Markarian, L.Pozza, A.Prencipe* // The International Journal of Accounting. – 2008. – Vol. 43, Iss. 3. – P. 246–267.

15. The capitalisation debate: R&D expenditure, disclosure content and quantity, and stakeholder views / *F.Mazzi, R.Slack, I.Tsalavoutas, F.Tsoligkas* // ACCA. – 2019. – 57 p.
16. *Moser U.* Reporting R&D Activities in Accordance with IFRS / *U.Moser* // Innovation Performance Accounting. Financing Decisions and Risk Assessment of Innovation Processes. – Springer, 2010. – P. 167–202.
17. *Oswald D.* Capitalization vs. expensing and the behavior of R&D expenditures / *D.Oswald, A.Simpson, P.Zarowin* // Review of Accounting Studies. – 2022. – Vol. 27. – P. 1199–1232.
18. *Puca A.* The Intangible Valuation Renaissance: Five Methods / *A.Puca, M.L. Zyla* [Electronic resource]. – Access mode : https://blogs.cfainstitute.org/investor/2019/01/11/a-renaissance-in-intangible-valuation-five-methods/.
19. *Yang Y.* Reliability of R&D capitalization: Evidence from ex post impairment in China / *Y.Yang* // China Journal of Accounting Research. – 2019. – Vol. 12, Iss. 3. – P. 251–269.
20. *Zambon S.* Visualising the Invisible: Measuring and Reporting on Intangibles and Intellectual Capital / *S.Zambon, G.Marzo* // Visualising intangibles: measuring and reporting in the knowledge economy ; edited by *S.Zambon, G.Marzo*. – Ashgate Publishing Limited, 2007. – 268 p.

References:

1. Ivankov, V.M. (2017), «Zastosuvannia stratehichnykh kontseptsii upravlinskoho obliku dlia zabezpechennia informatsiinykh potreb innovatsiinoho menedzhmentu», *Visnyk ZhDTU*, Ser. *Ekonomika, upravlinnia ta administruvannia*, No. 2 (80), pp. 8–15.
2. Labunska, S.V. and Kurhan, N.V. (2013), *Formuvannia oblikovo-analitychnoho zabezpechennia innovatsiinoho rozvytku pidpryiemstva*, monohrafiia, KhNEU, Kh., 247 p.
3. Lehenchuk, S.F., Vyhivska, I.M. and Khomenko, H.Iu. (2020), «Model optymizatsii ryzykiv blahodiinoi diialnosti sotsialno vidpovidalnoho biznesu v umovakh hibrydnoi viiny», *Ekonomika, upravlinnia ta administruvannia*, No. 3 (93), pp. 35–41.
4. *Nematerialni aktyvy*, Mizhnarodnyi standart bukhhalterskoho obliku 38, [Online], available at: https://mof.gov.ua/storage/files/IAS-38_ukr_2016.pdf
5. *Obiednannia biznesu*, Mizhnarodnyi standart finansovoi zvitnosti 3 (MSFZ 3), [Online], available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/929_006?find=1&text=%D0%BD%D0%B5%D0%BC%D0%B0%D1%82%D0%B5%D1%80#n343
6. *Nematerialni aktyvy*, Natsionalne polozhennia (standart) bukhhalterskoho obliku 8, [Online], available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0750-99#Text
7. Aboody, D. and Lev, B. (2000), «Information asymmetry, R&D and insider gains», *The journal of finance*, Vol. 55 (6), pp. 2747–2766.
8. Chaibi, H. (2018), «Research and development expenses under IFRS mandatory implementation: a value relevance approach», *Economic and Business Review*, Vol. 20 (3), pp. 423–437.
9. Dinh, T. and Schultze, W. (2022), «Accounting for R&D on the income statement? Evidence on non-discretionary vs. discretionary R&D capitalization under IFRS in Germany», *Journal of International Accounting, Auditing and Taxation*, Vol. 46.
10. «FRS 102. The Financial Reporting Standard applicable in the UK and Republic of Ireland» (2018), *The Financial Reporting Council Limited*, 398 p.
11. Hunter, L., Webster, E. and Wyatt, A. (2011), «Accounting for Expenditure on Intangibles», *Abacus*, Vol. 48 (1), pp. 104–145.
12. Lev, B. and Zarowin, P. (1999), «The boundaries of financial reporting and how to extend them», *Journal of Accounting Research*, Vol. 37, No. 2, pp. 353–385.
13. Littkeinann, J. (1996), «Dealing with innovation costs in financial accounting: an international comparison», *Manuskripte aus den Instituten für Betriebswirtschaftslehre der Universität Kiel*, No. 392, [Online], available at : https://www.econstor.eu/bitstream/10419/181068/1/manuskript_392.pdf
14. Markarian, G., Pozza, L. and Prencipe, A. (2008), «Capitalization of R&D costs and earnings management: Evidence from Italian listed companies», *The International Journal of Accounting*, Vol. 43, Iss. 3, pp. 246–267.
15. Mazzi, F., Slack, R., Tsalavoutas, I. and Tsoligkas, F. (2019), «The capitalisation debate: R&D expenditure, disclosure content and quantity, and stakeholder views», *ACCA*, 57 p.
16. Moser, U. (2010), «Reporting R&D Activities in Accordance with IFRS», *Innovation Performance Accounting. Financing Decisions and Risk Assessment of Innovation Processes*, Springer, pp. 167–202.
17. Oswald, D., Simpson, A. and Zarowin, P. (2022), «Capitalization vs. expensing and the behavior of R&D expenditures», *Review of Accounting Studies*, Vol. 27, pp. 1199–1232.
18. Puca, A. and Zyla, M.L. (2019), «The Intangible Valuation Renaissance: Five Methods», [Online], available at: https://blogs.cfainstitute.org/investor/2019/01/11/a-renaissance-in-intangible-valuation-five-methods/
19. Yang, Y. (2019), «Reliability of R&D capitalization: Evidence from ex post impairment in China», *China Journal of Accounting Research*, Vol. 12, Iss. 3, pp. 251–269.
20. Zambon, S. and Marzo, G. (2007), «Visualising the Invisible: Measuring and Reporting on Intangibles and Intellectual Capital», *Visualising intangibles: measuring and reporting in the knowledge economy*, in Zambon, S. and Marzo, G. (ed.), Ashgate Publishing Limited, 268 p.

Макарович Вікторія Костянтинівна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку і аудиту Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці ІІ.

https://orcid.org/0000-0002-0684-7072.

Наукові інтереси:
– теорія і методологія обліку інноваційної діяльності;
– інноваційний капітал підприємства.

Makarovych V.K.

Critical analysis of the current model of financial accounting of innovation capital and the ways of its development

The need to improve the current model of innovative capital accounting in the conditions of the formation of the knowledge economy has been grounded. The existing approaches to the recognition of internally created intangible assets in S(S)BO 8 «Intangible assets» and in IFRS 38 «Intangible assets» have been analyzed. The criteria for recognition / non-recognition of the company's developments as internally generated intangible assets have been analyzed according to IFRS 38. The differences between IFRS and other national and international accounting models in accounting and recognition of research and development have been disclosed. The problems of abuse by the subjects of the accounting organization during the capitalization of the company's products have been highlighted. The existence of a mixed accounting model for intangible assets in IFRS has been grounded. Two options for the development of the current research and development accounting model, currently implemented in IFRS and NS(S)BO, were formed (improvement of the system of criteria used for the recognition of developments based on the position of progressivism; disclosure of more detailed information about the reasons for the decision in the notes to the financial statements on development capitalization).

Keywords: intangible assets; research and development; innovative activity; innovative capital.

Стаття надійшла до редакції 05.02.2024.